

Univerzita Karlova
Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Biologie

Studijní obor: Biologie se zaměřením na vzdělávání – Geografie se zaměřením na vzdělávání

Tereza Škvorová

Využití Školního atlasu světa ve výuce průřezových témat
The utilization of the School world atlas in interdisciplinary topics

Bakalářská práce

Vedoucí práce/Školitel: RNDr. Pavlína Netrdová, Ph.D.

Praha 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 25. 7. 2019

.....

Tereza Škvorová

Poděkování

Ráda bych poděkovala RNDr. Pavlíně Netrdové, Ph.D. za její trpělivost při vedení této práce a veškeré rady a čas, které mi poskytla v průběhu zpracování závěrečné práce.

Abstrakt

Tato bakalářská práce je zaměřena na středoškolská průřezová témata a jejich výuku s využitím Školního atlasu světa. Součástí této práce je rozbor průřezových témat z Rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia zejména z geografického pohledu a jejich porovnání s vybranými zahraničními kurikulárními dokumenty. Práce dále připomíná důležitost mapových dovedností, jejich rozvoj v průběhu studia a jejich nezbytnost pro správnou práci se Školním atlasem světa. Samotné využití Školního atlasu světa ve výuce průřezových témat je uvedeno na jednotlivých příkladech. Pro každé průřezové téma je vybrán tematický okruh, ke kterému jsou uvedeny konkrétní úlohy, které mohou být aplikovány do výuky a mohou sloužit jako inspirace pro učitele.

Klíčová slova: Školní atlas světa, průřezová témata, střední škola, mapové dovednosti

Abstract

This bachelor thesis is focused on secondary-school interdisciplinary topics and their tuition with making use of School world atlas. A part of this work is analysis of interdisciplinary topics from General National Curriculum Frameworks for secondary schools particularly out of geographical view and its comparison with selected foreign curriculum documents. The work also reminds the importance of cartographic skills, their development in the course of studies and their necessity for the correct working with School Atlas of the World. Utilization of School world atlas itself during classes and teaching the interdisciplinary topics is given on various examples. For each interdisciplinary topic there is one selected thematic circle with presentation of factual real assignments which can be applied during lessons and can help to inspire teachers.

Key words: school world atlas, interdisciplinary topics, secondary school, map skills

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Průřezová témata ve výuce.....	8
2.1 Charakteristika a význam průřezových témat	9
2.1.1 Osobní a sociální výchova	9
2.1.2 Enviromentální výchova	10
2.1.3 Multikulturní výchova.....	10
2.1.4 Mediální výchova.....	11
2.1.5 Výchova k myšlení v evropských globálních souvislostech.....	12
2.2. Průřezová témata a geografie	13
2.2.1 Osobnostní a sociální výchova z pohledu geografie.....	14
2.2.2 Enviromentální výchova z pohledu geografie	15
2.2.3 Multikulturní výchova z pohledu geografie.....	16
2.2.4 Mediální výchova z pohledu geografie.....	16
.....	17
2.2.5 Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech z pohledu geografie	17
3. Význam mapových dovedností ve výuce.....	18
3.1. Mapové dovednosti a práce s atlasem ve výuce	19
3.2. Mapové dovednosti v kurikulárních dokumentech	23
3.3. Mapové dovednosti a práce s atlasem ve výuce	28
4. Návrh využití atlasu při výuce průřezových témat.....	31
4.1. Práce s atlasem v rámci osobnostní a sociální výchovy	31
4.2. Práce s atlasem v rámci environmentální výchovy	32
4.3. Práce s atlasem v rámci multikulturní výchovy.....	35
4.4. Práce s atlasem v rámci mediální výchovy.....	39
4.5. Práce s atlasem v rámci výchovy k myšlení v evropských a globálních souvislostech	39
5. Závěr.....	44
6. Použitá literatura	46

Seznam obrázků

Obrázek 1: Průřezová témata dle Rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia.....	9
Obrázek 2: Město Rio de Janeiro.....	17
Obrázek 3: Schéma mapových dovedností.....	20
Obrázek 4: Turistická mapa Krkonoš.....	21
Obrázek 5: Československo po Mnichovské diktatuře a Vídeňské arbitráži.....	30
Obrázek 6: Mapa ochrany přírody.....	31
Obrázek 7: Mapa náboženství.....	38
Obrázek 8: Výřez mapy světového HDP s legendou.....	41
Obrázek 9: Mapa zahraničního obchodu.....	43

Seznam tabulek

Tabulka 1: Průřezová témata v rámci geografie.....	13
Tabulka 2: Mapové dovednosti v rámci předmětu zeměpis pro 1. stupeň ZŠ.....	26
Tabulka 3: Mapové dovednosti v rámci předmětu zeměpis pro 2. stupeň ZŠ.....	26
Tabulka 4: Mapové dovednosti v rámci předmětu zeměpis pro gymnázium.....	27

1. Úvod

Bakalářskou práci na téma využití školního atlasu světa ve výuce průřezových témat jsem si vybrala především z důvodu, abych ukázala, jak se dají najednou rozvíjet mapové dovednosti a zároveň využít příležitost pro demonstraci průřezových témat. Na trhu je školních atlasů světa několik. Já jsem zvolila atlas od nakladatelství Kartografie, a to z několika důvodů. Zaprvé s tímto atlasem pracuje mnoho základních škol, středních škol a gymnázií (Hakl 2009). Zadruhé tento Školní atlas světa od nakladatelství Kartografie nabízí mimo jiné i internetové zdroje map. Na webu (<http://www.skolniatlassveta.cz/>) lze využít různé tematické mapy, které se v atlase v papírové verzi nenacházejí. Zatřetí tento atlas nabízí několik menších sešitových atlasů, které jsou podrobněji zaměřeny na konkrétní oblasti (atlas České republiky, Asie apod.).

Jako jeden z cílů práce jsem stanovila představit průřezová témata zejména z geografického pohledu, tedy ukázat jejich možný potenciál pro výuku v rámci předmětu geografie. Na začátku práce definuji průřezová témata z Rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia. Zde také uvádím příklady, jak se od nich odlišují některé zahraniční kurikulární dokumenty a v čem se naopak v této problematice shodují.

Ve druhé části práce definuji mapové dovednosti, potřebné pro správnou práci s mapou. Jedná se o mapové dovednosti čtení, analýza, interpretace a tvorba mapy. V této části práce bylo cílem přiblížit důležitost mapových dovedností, kterými by měl žák disponovat a využívat je v rámci mezipředmětových vztahů. Dále jsou uvedeny příklady, jak se na mapové dovednosti zaměřují Rámcové vzdělávací programy pro základní vzdělávání (1. a 2. stupeň) a pro gymnázia. Pro porovnání jsem zvolila dokument z USA – Národní geografické standardy, který také koncipuje výuku do třech vzdělávacích stupňů, které z velké části odpovídají českému dvoustupňovému základnímu vzdělávání a jednostupňovému střednímu vzdělávání. Na závěr kapitoly týkající se mapových dovedností uvádím příklady využití Školního atlasu světa v předmětech matematika, biologie a dějepis a jak je možné v těchto předmětech s tímto kartografickým dokumentem pracovat. Zde jsem využila mapy, které jsou dostupné online (<http://www.skolniatlassveta.cz/>).

Cílem poslední kapitoly je tvorba návrhů, jak využít Školní atlas světa ve výuce průřezových témat. Konkrétně zde předkládám návrhy úloh, které je možno zahrnout do vyučovacích hodin geografie na gymnáziích.

2. Průřezová témata ve výuce

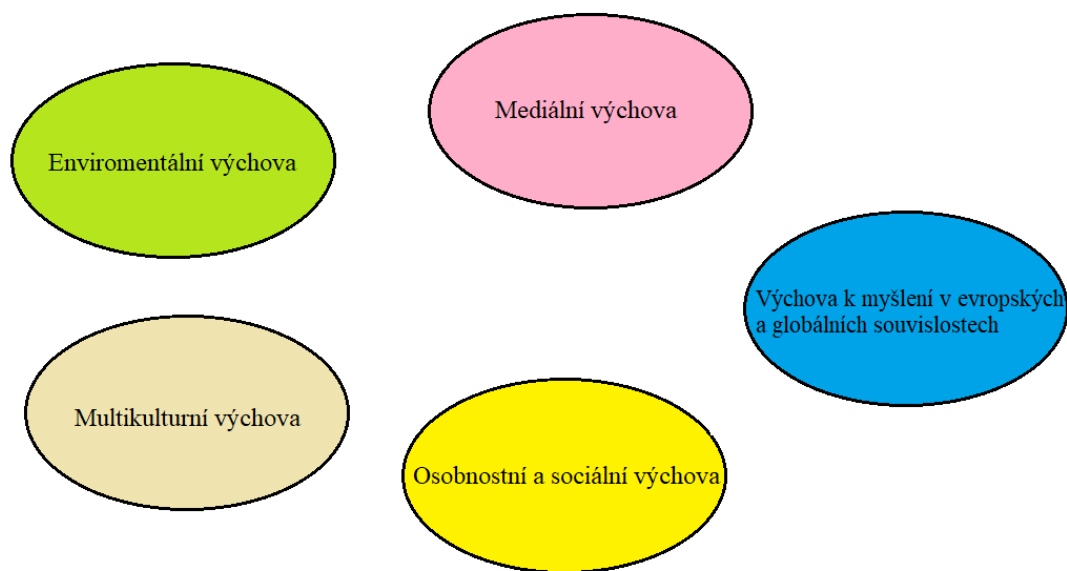
Průřezová témata jsou definována v Rámcových vzdělávacích programech, které jsou závazné pro všechny základní školy a pro gymnázia (existují i výjimky, např. gymnázia se sportovní přípravou). Tato témata jsou v rámci vzdělávání aktuální. Mají především rozvíjet jednání, hodnotový systém a postoje žáka. Průřezová témata jsou považována za formativní prvek, který žáka provází celým vzděláváním. Proto průřezová témata pro gymnázia navazují na ty pro základní vzdělání, kde se s nimi žák setkává poprvé (RVP G 2007). Velmi podobné pojetí a obsah průřezových témat najdeme ve finském kurikulu (VÚP 2011). Vyučovaná témata řadí do výuky buď integrací, nebo formou samostatného předmětu (VÚP 2011).

Průřezová témata jsou povinnou součástí vzdělávání. Žákovi slouží především k tomu, aby si uvědomil a propojil to, co se během svého studia naučil ve všech vzdělávacích oblastech (RVP G 2007). To, jak učitel pojme výuku průřezových témat, ovlivní také osvojování a rozvíjení klíčových kompetencí. Ve vlámské části Belgie jsou průřezová témata pojímána podobným způsobem jako v Česku (VÚP 2011). Jsou velmi úzce spojena s vědomostmi, dovednostmi, postoji a hodnotami, což v českých kurikulárních dokumentech řadíme k úrovni klíčových kompetencí. Samotná realizace výuky průřezových témat pak probíhá na úrovni celého vzdělávacího procesu a odráží se i na klimatu školy (VÚP 2011). Rozdílným příkladem může být pojetí průřezových témat v Irsku. Zde nejsou průřezová témata integrována do vyučovaných předmětů, ale je na jejich výuku zaměřený tzv. přechodný ročník (VÚP 2011). Tento ročník je mezistupněm mezi koncem základního a začátkem středního vzdělávání. Zde je žák pomocí průřezových témat připravován na jeho budoucí karierní směřování. Ovšem ne na všech školách je tento ročník povinnou záležitostí (VÚP 2011).

U každého průřezového tématu najdeme jeho charakteristiku, vztah ke vzdělávacím oblastem a přínos průřezového tématu k rozvoji osobnosti. Obsah průřezových témat pro gymnázia je určen tematickými okruhy, které obsahují nabídku témat. Všechny tyto tematické okruhy jsou povinné a každá škola je musí zařadit do svého školního vzdělávacího programu, kde si je škola konkretizuje (hloubka, rozsah, realizace) (RVP G 2007).

Pro vzdělávání na vyšším stupni víceletých gymnázií a na čtyřletých gymnáziích vymezuje Rámcový vzdělávací program pro gymnázia pět průřezových témat, která jsou znázorněna na obrázku 1.

Obrázek 1: Průřezová témata dle Rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia

2.1 Charakteristika a význam průřezových témat

V následujících kapitolách podrobně představím jednotlivá průřezová témata, jak je vymezuje Rámcový vzdělávací program pro gymnázia.

2.1.1 Osobní a sociální výchova

Průřezové téma osobnostní a sociální výchova připravuje žáky na reálný život. Vede je ke zdravému životnímu stylu, utváření vlastních hodnot a postojů, k odpovědnosti za své činy a jednání a v neposlední řadě k chování k ostatním členům společnosti. Znalosti a dovednosti, které žák získá, mu pomohou reagovat na morální, kulturní a sociální otázky, se kterými se v průběhu života setká (RVP G 2007). Toto průřezové téma poukazuje na fakt, že školská a vzdělávací zařízení, která se řídí Rámcovým vzdělávacím programem pro gymnázia, nemají poskytovat žákovi jen orientaci ve vědě a v kultuře, ale mají mu také poskytnout možnost se zdokonalovat i v dovednostech, se kterými se setká v průběhu života. A právě spojením všech těchto znalostí a dovedností se žák může orientovat v mnoha sociálních situacích (Josef 2014).

2.1.2 Enviromentální výchova

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia charakterizuje enviromentální výchovu jako důležité téma, které se zabývá současným rychlým zhoršováním stavu globálních životodárných systémů z hlediska udržitelného rozvoje (RVP G 2007). Jedná se především o problémy, které převážně způsobil člověk (rychle rostoucí lidská populace, vyčerpávání přírodních zdrojů apod.). Aby došlo alespoň k částečnému vyřešení těchto problémů, je potřeba environmentálně vzdělaná společnost, která bude těmto problémům předcházet a podílet se na jejich řešení (Laciná, Kostkan 2013). Enviromentální výchova se opírá o významné zájmy Evropské unie, konkrétně o předpoklad udržitelného rozvoje. Cesta k porozumění o udržitelném rozvoji vede přes zvýšení ekologického povědomí žáka a přes připravenost na nové přístupy v technicko-ekonomické a sociální oblasti (RVP G 2007). Ke zvýšení zájmu o tuto problematiku můžou být různé tematicky zaměřené soutěže. Dlouholetou tradici má například Ekologická olympiáda, která je určena pro žáky středních škol, kteří mají zájem o problematiku životního prostředí. Tato soutěž má tři kola (místní, krajské a národní kolo) a každé z nich je rozděleno na praktickou a teoretickou část (Matějček 2009).

Je zřejmé, že problematika enviromentální výchovy je velmi obsáhlá, a proto se nedá vysvětlit v kontextu jedné disciplíny. Toto průřezové téma tedy nemá základ jen v přírodovědných předmětech (biologie, chemie, fyzika, geografie), ale také v oborech společenských (občanská a společenskovední základ, dějepis, člověk a práce, výchova ke zdraví) (RVP G 2007). V rámci enviromentální výchovy pak musí docházet k propojování zkušeností a poznatků z různých oborů. Tyto získané dovednosti pak mohou být využity pro řešení enviromentálních problémů v praxi. Toto je i jeden z důvodů, proč je obsah tohoto průřezového tématu v podobě problémových otázek, kdy každá otázka pod sebou skrývá další problémy. Příkladem může být „Proč a jak je dobré třídit odpad?. Zde záleží i na pojetí výuky, jak je toto téma zařazené do obsahu učiva a jakými prostředky tuto problematiku žákům přiblížíme (RVP G 2007).

2.1.3 Multikulturní výchova

Úkolem multikulturní výchovy je především rozvíjet porozumění žáků sobě samým a hodnotám své kultury, podpořit jejich integraci v širším multikulturním prostředí při zachování vlastní kulturní identity (RVP G 2007). Multikulturní výchova je v současné době nejvíce důležitá pro mladé lidi, kteří se v průběhu svého života budou čím dál tím častěji setkávat s lidmi jiných etnik, náboženství, ras, s lidmi jiného životního stylu a v neposlední řadě s lidmi, kteří budou uznávat jiné hodnoty. Tuto skutečnost přibližuje Marádová (2006, str. 5): „*Důležitou součástí*

přípravy na život v multikulturní realitě je výchova k toleranci a k respektování lidských práv, příprava na sociální, ekonomické i politické aspekty integrace mezi lidmi s odlišným sociokulturním zázemím“. V tomto případě má škola výchovnou funkci, a aby byla multikulturní výchova efektivní, musí se prolínat celým prostředím vzdělávacího zařízení. Důležité je dbát na mezilidské vztahy ve škole, vztahy mezi učiteli a rodinou, mezi učiteli a žáky a mezi žáky samotnými. S tím souvisí i klima ve třídě a v neposlední řadě také osobnost učitele a jeho kompetentnost k řešení problémů (RVP G 2007).

Žák se může setkávat s tématem multikulturní výchova v řadě vyučovacích předmětů, jako jsou například český jazyk a literatura, cizí jazyky, dějepis, geografie, občanský a společenský základ. Tyto předměty souvisí s multikulturní výchovou a snaží se ovlivňovat a korigovat postoje žáků, posilovat jejich schopnosti začlenit se do multikulturních aktivit a být úspěšní v mezinárodní spolupráci (RVP G 2007). Multikulturní výchova se zaměřuje především na pochopení a poznání rozdílností mezi lidmi nejrůznějšího původu, mezilidské vztahy a přizpůsobení života v dnešní multikulturní společnosti (Marádová 2006). V dnešní době se v rámci multikulturní výchovy cílí převážně na mladé lidi, tedy veškerá aktivita spojená s tímto tématem se odehrává ve škole. Tito mladí lidé se s různými kulturami, náboženstvími a rasami osobně setkávají hlavně v mediích, na dovolených nebo při svých prvních samostatných cestách do ciziny (Chromý 2005).

2.1.4 Mediální výchova

Zařazení průřezového tématu mediální výchova do Rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia se uskutečnilo hlavně díky charakteristice současné doby a společnosti, ve které žijeme. Klíčovým jevem je obohacení života o proces „medializace“ neboli předávání informací skrze masová média, která mají svůj vlastní cíl a své zákonitosti, které je třeba znát a rozeznávat (RVP G 2007). Masová média jsou součástí globalizující se ekonomiky a jsou zaměřena na masovou spotřebu, prožitek a přítomnost. Společnost, která skrze tato média poznává svět a rozhoduje se podle nich v různých životních situacích, může být ovlivněna ve svých rozhodnutích ve věcech od intimního života až po volební chování (RVP G 2007). Masová média pracují s tím, že sdělený obsah bude veřejný všem členům širokého publika. Proto pro sdělení informace použije takové prostředky, které umožní přenos informace široké veřejnosti (Pospíšil, Zavadová 2009). Tento trend s sebou přináší mnoho výhod, ale především i mnohá rizika, která mohou vést až k sociopatologickému chování jedince. Proto dnešní společnost požaduje, aby její jednotliví členi byli schopni rozeznávat relevantní informace

od těch zavádějících (RVP G 2007). Jinými slovy je třeba dosáhnout tzv. „mediální gramotnosti“. Proto se mediální výchova stává samozřejmou ve všech vyspělých společnostech. Současný člověk by tak měl vlastnit poznatky a dovednosti, které mu umožní práci s masovými médii, tedy jak je kriticky využívat a nepodléhat jim (RVP G 2007).

S mediální výchovou se žák setkává především v předmětech občanský a společenskovědní základ, český jazyk a literatura a dějepis. Mediální výchova se pomocí rozborů reálné mediální produkce snaží žákům přiblížit, jak by měli kriticky a tvořivě nakládat s médii a jejich produkcí. Zároveň by žák měl umět využívat mediální nabídku a zároveň si od ní udržovat odstup (RVP G 2007). Žák by také měl poznat seriózní zprávu od například zprávy bulvární. Seriózní zpráva by neměla být nijak citově zbarvená, měla by být věcná, spolehlivá, úplná a včasná. Na rozdíl od bulvární zprávy, která téměř všechny zásady seriózní zprávy porušuje (Pospíšil, Zavadová 2009). Celá koncepce mediální výchovy se tak opírá o představu, že mediálně gramotný člověk vlastní jakýsi soubor dovedností a vědomostí nutných pro orientaci v nepřehledné mediální nabídce současné společnosti (Šimková 2006). Cílem mediální výchovy je obohacení života k racionálnímu využívání mediálních produktů a také k snížení rizik, které média představují. Jinými slovy by mediální výchova měla pomocí pedagogických prostředků vést ke směru osobního a sociálního vývoje, který by měl v žácích vyvolat různé předpoklady. Např. udržování kritického odstupu od modelů životního stylu nabízejících se v masových médiích (ostatní předpoklady jsou uvedeny v Rámcovém vzdělávacím programu pro gymnázia) (RVP G 2007).

2.1.5 Výchova k myšlení v evropských globálních souvislostech

Průřezové téma výchova k myšlení v evropských globálních souvislostech představuje kritický pohled na aktuální dění v současném světě. Zaměřuje se na propojování aktivit ve všech oblastech lidského života, na jejich přínosy a problémy, které s sebou mohou přinést. Jinými slovy by žák měl proniknout do podstaty evropské integrace, a zároveň by v tomto kontextu měl porozumět sobě samému (RVP G 2007). Realizace tohoto průřezového tématu ve školských zařízeních není možná v pojetí tradiční předmětové výuky, ale například zařazením různých projektů zacílených na toto téma do výuky (Stará 2016). Pro prohloubení získaných dovedností v rámci tohoto průřezového tématu je dobré mít kontakt s významnými osobnostmi, mezinárodními organizacemi nebo například spoluprací s partnerskými školami (RVP G 2007).

Pro správné porozumění tohoto průřezového tématu je vhodné ho zařadit do více různých vzdělávacích oblastí. Žák si pak díky tomu vytvoří ucelený systém dovedností, vědomostí, hodnot a postojů, ze kterých bude čerpat celý život (RVP G 2007). V RVP G (2007) se toto průřezové téma dotýká především vzdělávací oblasti člověk a společnost, a to především s důrazem na výchovu k občanství a politické kultuře. Dále se toto průřezové téma objevuje v oblastech jazyk a jazyková komunikace, umění a kultura a člověk a příroda.

2.2. Průřezová témata a geografie

V následujících kapitolách budu diskutovat možnosti propojení průřezových témat a výuky geografie. Představeny budou vybrané tematické oblasti, které lze do výuky geografie zahrnout a které mají přesah do jednotlivých průřezových témat. Na úvod shrnuji v tabulce 1 základní tematické okruhy z průřezových témat a příklady témat pro geografii, kterým se dále podrobněji věnuji. Důležité je upozornit, že ve své náplni se mnohá průřezová témata navzájem propojují. Příkladem může být propojení osobnostní a sociální výchovy s enviromentální výchovou nebo propojení multikulturní výchovy s výchovou k myšlení v evropských a globálních souvislostech.

Tabulka 1: Průřezová témata v rámci geografie

Průřezové téma	Tematické okruhy	Příklady témat pro geografii
Osobnostní a sociální výchova	<ul style="list-style-type: none"> - Poznání a rozvoj vlastní osobnosti - Seberegulace, organizační dovednosti a efektivní řešení problémů - Sociální komunikace - Morálka všedního dne - Spolupráce a soutěž 	<ul style="list-style-type: none"> • Jak jsem schopen organizovat si čas • Systematičnost mých snah a činností • Mé organizační schopnosti
Enviromentální výchova	<ul style="list-style-type: none"> - Problematika vztahů organizmů a prostředí - Člověk a životní prostředí - Životní prostředí regionu České republiky 	<ul style="list-style-type: none"> • K čemu člověk využívá půdu a jaké důsledky z toho pro životní prostředí vyplývají • Jaké zdroje energie a surovin člověk na zemi využívá a jaké klady a zápory se s jejich využíváním a získáváním pojí
Multikulturní výchova	<ul style="list-style-type: none"> - Základní problémy sociokulturních rozdílů - Psychosociální aspekty interkulturality 	<ul style="list-style-type: none"> • Jaké představy mám o imigrantech • Které příčiny způsobují imigraci • Jak se naučit respektovat, že každý jazyk má své specifické

	- Vztah k multilingvní situaci a ke spolupráci mezi lidmi z různého kulturního prostředí	rysy, žádný není nadřazen jiným jazykům
Mediální výchova	- Média a mediální produkce - Mediální produkty a jejich významy - Uživatelé - Účinky mediální produkce a vliv médií - Role médií v moderních dějinách	<ul style="list-style-type: none"> • Výrazové prostředky typické po konkrétní média: obrazové, zvukové atd. • Příprava „ideálního“ časopisu pro mládež (co v reálných časopisech žáci považují za zajímavé a co v nich postrádají)
Výchova k myšlení v evropských globálních souvislostech	- Globalizační rozvojové procesy - Globální problémy, jejich příčiny a důsledky - Humanitární pomoc a mezinárodní spolupráce - Žijeme v Evropě - Vzdělání v Evropě a ve světě	<ul style="list-style-type: none"> • Vývojové procesy a změny, které se uskutečňují v prostoru a v čase • Nerovnoměrný vývoj světa • Evropské jazykové kulturní okruhy

Zdroj: Rámcový vzdělávací program pro gymnázia (2007)

2.2.1 Osobnostní a sociální výchova z pohledu geografie

V rámci geografie se na toto průřezové téma nahlíží hlavně přes vztah člověk-příroda. Lze ho propojit s učivem ochrany přírody a životního prostředí a prostřednictvím toho lze rozvíjet osobnost samotného žáka. Žák by si měl uvědomit, že za činy, které činí vůči životnímu prostředí, je především odpovědný on sám (RVP G 2007). Lze to demonstrovat na příkladech proč třídít odpad nebo proč dodržovat značené turistické trasy. Zacházíme zde spíše k tématům z enviromentální výchovy, ale zároveň se zde rozvíjí žákovy dovednosti z průřezového tématu osobní a sociální výchova.

Pokud bychom chtěli rozvíjet dovednosti organizace a času a systém práce, můžeme zadat jednoduché příklady s orientací v mapě. Tím si žák bude zároveň posilovat i mapové dovednosti. Pro zvýšení pozornosti žáků je vhodné zařadit i výuku v okolí školy. Tento trend je populární hlavně z důvodu nahrazení terénní výuky. Nejen že při této činnosti dochází k ušetření financí za cestování, ale také je zde možnost využití osobních zkušeností žáků (Řezníčková 2008). Možnost začlenění průřezového tématu do výuky geografie ukazuje následující příklad.

Příklad: Zorientujte se v mapách a naplánujte trasu tak, abyste navštívili tři významná místa v okolí školy. Na plánování máte pět minut a na trasu patnáct minut.

Vyučovací hodina by mohla probíhat v okolí školy. Žáci by se rozdělili do skupin po 3-4. Učitel by rozdál mapy okolí školy (mohou to být mapy různého typu a každá skupina by mohla dostat jiný druh mapy. Mapy mohou být turistické, letecké, historické, katastrální apod.). Dále by učitel zadal úkol, který musí žáci během časového limitu splnit. V této úloze si žák rozvíjí nejen mapové dovednosti a práci s mapou, ale i schopnost pracovat se skupině, aby práce byla efektivní a přesná.

2.2.2 Enviromentální výchova z pohledu geografie

S enviromentální výchovou se setkáváme nejen v přírodovědných předmětech jako jsou biologie, fyzika nebo geografie, ale také ve společenských vědách. K porozumění problematice enviromentální výchovy je důležité propojovat znalosti ze všech oborů (RVP G 2007). V geografii je možné se zaměřit na udržitelný rozvoj a ochranu krajiny. Toto průřezové téma se řeší především v problémových otázkách, na které se hledají odpovědi (např. Proč je důležité chránit krajinu?). O zařazení problematiky životního prostředí do výuky se dočteme v publikaci od Matějčka (2008), který se přiklání k řízené diskuzi jako vhodné vyučovací metodě pro toto téma (Činčera, Klápště, Maier 2005). Probíraná témata, která mohou žáka zaujmout svou aktuálností mohou být například supermarkety, doprava a životní prostředí, cestovní ruch a životní prostředí, kácení tropických lesů nebo civilizační choroby (Matějček 2008). Možnost začlenění průřezového tématu do výuky geografie ukazuje následující příklad.

Příklad: Jaké klady a jaké zápory může mít výstavba dálnice? Napište pět kladů a pět záporů.

Každý žák si podle sebe napíše pět kladů a pět záporů k položené otázce. Po té učitel rozdělí třídu na dvě poloviny. Jedna bude v diskuzi argumentovat pro a druhá bude argumentovat proti výstavbě dálnice. Tato diskuze musí dodržovat pravidla: než strana vysloví další svůj argument, musí reagovat na argument předchozí strany. Tedy pokusí se ho vyvrátit ve svůj prospěch (Matějček 2008).

2.2.3 Multikulturní výchova z pohledu geografie

V geografii je toto průřezové téma vhodné použít při výuce sociální a regionální geografie. V regionální geografii právě vztahy týkající se tohoto tématu vymezují jednotlivé makroregiony. Učitel by zde měl hrát jen roli průvodce a neměl by říkat jen svůj názor na danou problematiku (Marádová 2006). Pokud učitel začne hodinu výkladem podloženým fakty, například o náboženstvích a jejich specifikách, může na to volně navázat diskuzí ze současného dění. Bude-li se diskuze ubírat směrem k pohybu obyvatelstva, žáci pomocí návodných otázek odhadnou možná rizika, která mohou nastat při střetu rozdílných národností, kultur a náboženství.

Dále by se toto téma dalo vhodně použít na začátku školního roku, kdy by žáci uvedli, kde v zahraničí či v České republice trávili prázdniny. Na to by se dalo navázat diskuzí o tom, jak to na daných místech vypadalo. Toto téma se dá využít nejen na začátku školního roku, ale obecně se zkušenostmi žáků s cestováním, a to v rámci probíraného tématu cestovní ruch. Jaké problémy a dopady cestovní ruch může přinášet apod.

2.2.4 Mediální výchova z pohledu geografie

Mediální výchova má za cíl seznámit žáky s masovými médii a umět s nimi správně pracovat (RVP G 2007). Dobrým příkladem pro rozvoj znalostí a dovedností tohoto průřezového tématu, by mohlo být v rámci geografie téma státních zřízení a míra demokracie/totality ve světě. Konkrétně jak může vládní režim ovlivňovat média, jestli jsou závislá či nezávislá apod. Vhodné by bylo poukázat, jak je to se závislostí/nezávislostí médií v Česku. Učitel by mohl předložit vybrané aktuální zprávy ze světa, které vyšly v zemích s rozdílným státním zřízením. Ideálním příkladem by mohla být média z Česka, Ruska, USA nebo Severní Korei. Následovala by diskuze, která média jsou ovlivňována a která nikoli. Cílem této diskuze je získání kritického pohledu nejen na mediálních produkty.

Dalším námětem pro mediální výchovu by mohla být vlastní práce s textovým či obrazovým materiálem. Možnost začlenění práce s fotografií do výuky geografie ukazuje následující příklad.

Příklad: Co vidíte na fotografii? Co nám tento pohled na Rio de Janeiro může napovědět?

Obrázek 2: Město Rio de Janeiro

Zdroj: <https://epochmagonline.com/rio-de-janeiro-the-olympics-and-the-present-d766f928b976>

Obrázek 2 zachycuje pohled na vyspělou i nevyspělou část města. Žák si rozmyslí, co na obrázku vidí a své poznatky si zapíše. Opět by byla vhodná diskuze a to nad problémy, které tato velká rozdílnost vyspělosti přináší. Konkrétně špatné životní podmínky pro většinu obyvatel, civilizační nemoci, vysoká kriminalita apod.

2.2.5 Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech z pohledu geografie

Úkolem tohoto průřezového tématu je především seznámit žáky s aktuálním děním v dnešním světě. Zařadit ho do výuky můžeme prakticky kdykoliv. Ať už je řeč o globálním nedostatku vody, suchu v Česku či o politické situaci. Vždy je třeba využít aktuálních a relevantních informací, čímž si žák zároveň prohlubuje znalosti a dovednosti z mediální výchovy. Žák si tak vytvoří vlastní představu o fungování světa a je schopen o těchto faktech diskutovat (RVP G 2007).

Jelikož je průřezové téma výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech opřené o aktuálnost událostí ve světě, je vhodné se k této problematice vracet ve výuce pravidelně. Může k tomu být věnováno prvních pět minut z výuky. Je důležité namotivovat žáky, aby oni sami vyhledávali informace o aktuálním dění ve světě. Možnost začlenění průřezového tématu do výuky geografie ukazuje následující příklad.

Příklad: Ostrovy Střední Ameriky zasáhlo silné zemětřesení. Jaké následky to přineslo?

Učitel vede s žáky diskuzi, jaké následky má nebo může mít toto zemětřesení. Jak budou země dál jednat, jaké humanitární pomoci budou potřeba. Toto může uvést téma, jaké organizace s humanitární pomocí existují apod.

3. Význam mapových dovedností ve výuce

Zabýváme-li se mapovými dovednostmi, je pro nás bez pochyby důležitá práce od autorů Hanus, Marada (2014), kteří se touto problematikou dopodrobna zabývají. Pojem mapová dovednost je rozpracován v geografických kurikulárních dokumentech, které vznikaly po roce 1989. Rozšiřování mapových dovedností je na různých stupních vzdělání jedním z hlavních cílů výuky geografie. Bohužel porovnáme-li výzkum mapových dovedností v Česku a v zahraničí, zjistíme, že v zahraničí je toto téma jedním z hlavních předmětů výzkumu v rámci geografického vzdělávání již dlouhou dobu. Lze tedy říci, že v zahraniční literatuře je pojem mapová dovednost (map skills) již ustáleným pojmem (Hanus, Marada 2014). V Česku bohužel jednotná definice pro mapovou dovednost není.

Pojem mapová dovednost spadá do skupiny geografických dovedností, které definuje například Řezníčková (2003, s. 147), která specifikuje geografické dovednosti jako „*komplexnější způsobilost člověka (sycenou schopnostmi, zkušenostmi, stylem učení, motivy, prožitky a částečně i znalostmi) k provádění určité činnosti v rámci geografické problematiky. Tzn. geografické dovednosti lze vymezit jako obecné dovednosti používané v kontextu geografické problematiky*“. V návaznosti na to můžeme uvést dovednosti, které jsou pro geografii typické. Jako jednoduché příklady můžeme uvést měření průtoku potoka, načrtnutí myšlenkové mapy či získání informací z mapy (Řezníčková 2003). Tedy geografické dovednosti pod sebou skrývají dovednosti myšlenkové i psychomotorické. Základní obecné kategorie

geografických dovedností uvádí Mezinárodní charta geografického vzdělávání (Haubrich 1994). Jedná se o následující vzdělávací cíle:

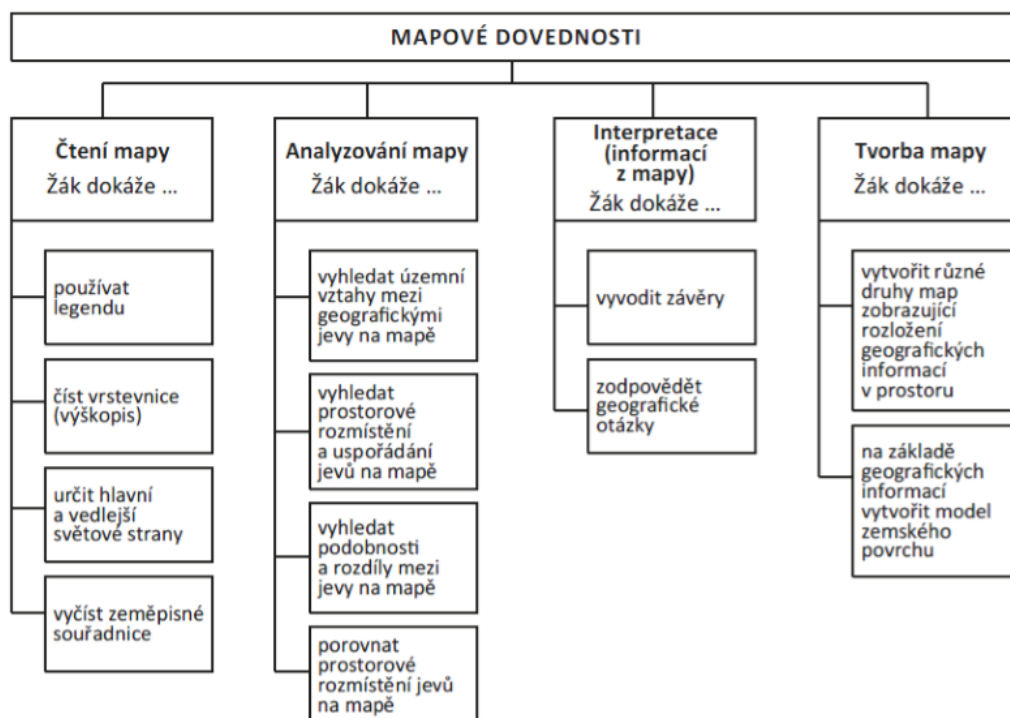
- Žák dokáže využívat verbální, symbolické a kvantitativní zdroje dat, jako jsou obrázky, grafy, schémata, mapy, texty a tabulky.
- Žák pro řešení geografických problémů dokáže použít metody, jako jsou pozorování a mapování terénu, statistické postupy nebo rozhovor.
- Žák dokáže užívat dovednosti komunikačního, intelektuálního, sociálního i praktického charakteru, což mu při výzkumu různých geografických témat umožní například: řešit problémy, generalizovat, zpracovávat data, interpretovat data apod.

Nicméně geografické dovednosti se nedají stanovit obecně, jelikož se jich využívá převážně v rámci geografie (Hanus, Marada 2014). Konkrétně mapové dovednosti jsou vůči geografickým chápány jako konkrétnější a dále jsou označeny jako jednopředmětové. Ovšem mapové dovednosti můžeme chápat i jako mezipředmětový prvek. A to v případě, že nám mapa bude sloužit jako obecný zdroj informací. Taková mapa, která v sobě zahrnuje nějakou specifickou informaci (například mapa hustoty zalidnění), může sloužit jako zdroj informací i v jiných oborech jako jsou například historie a biologie. Pokud si žák osvojí práci s mapou a umí z ní vyčíst informace, můžeme říct, že geografie se může zařadit mezi obory, které pomáhají žákovi k rozvoji odborných dovedností, které jsou v českých Rámcových vzdělávacích programech označovány jako klíčové kompetence (Hanus, Marada 2014).

3.1. Mapové dovednosti a práce s atlasem ve výuce

Ve školských zařízeních se žák v rámci výuky setkává s různými školními atlasy světa (Hakl 2009). A právě v tomto případě by měl žák nejprve získat a později využívat mapové dovednosti. Lišková (2015) ve své práci poukazuje na schéma (obrázek 3), které klasifikuje mapové dovednosti. Toto schéma uvedla ve své práci Mrázková (2011) a vychází z RVP pro základní vzdělávání (2007). Hanus a Marada (2014) tento model doplnili příklady vzdělávacích cílů formulovaných na základě národních geografických standardů USA (Hefron, Downs 2012; cit. v Hanus, Marada 2014).

Obrázek 3: Schéma mapových dovedností

Zdroj: Mrázková (2011), upraveno Hanusem a Maradou (2014)

Čtení mapy je podle Terminologického slovníku geodézie, kartografie a katastra (1998, online) charakterizováno jako „*chápaní obsahu mapy na základě vnímání mapových znaků s jejich významem a polohou*“. Jinými slovy si je žák schopen přečíst mapu, pokud má osvojené dovednosti k tomu potřebné (obrázek 3):

- a) používání legendy – legenda je soubor značek, které jsou použité v mapě. V legendě se vyskytují vysvětlivky, které slouží ke snadnějšímu používání mapy. Legenda je nejčastěji umístěna na okraji mapy (Názvosloví v geodézii a kartografii 2010; cit. v Lišková 2015).

Příklad pro použití legendy: Určete, v jakém výškovém stupni se nachází Berlín a v jakém Madrid.

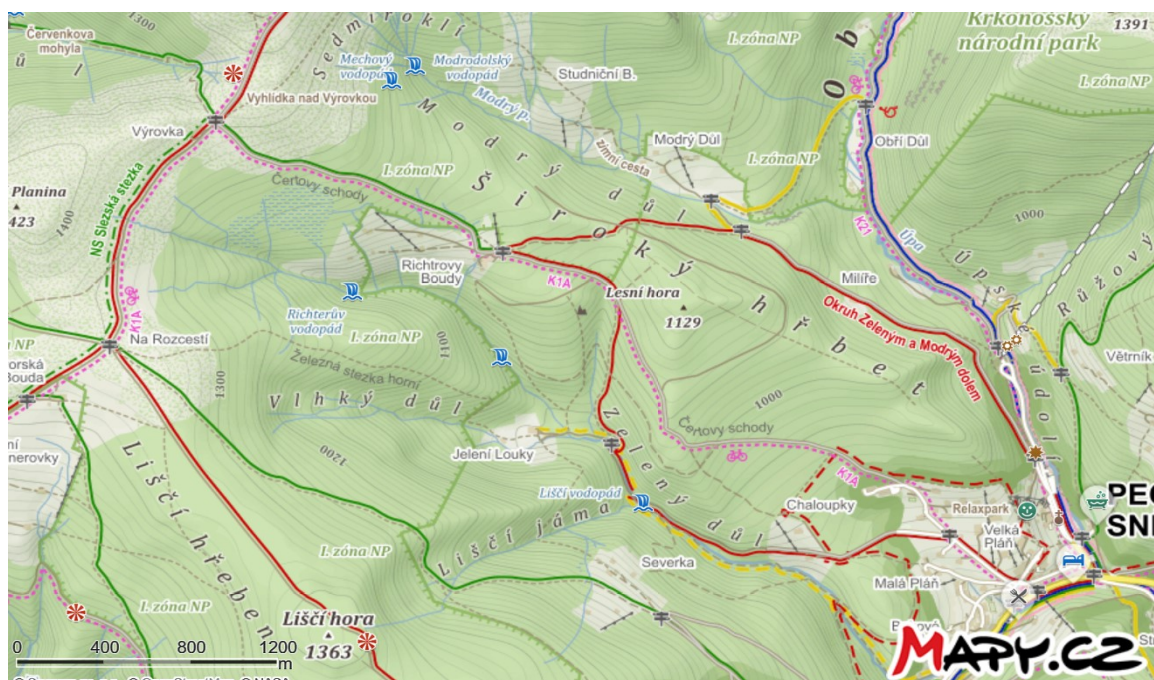
Při řešení tohoto jednoduchého úkolu, by si žák měl uvědomit, kde informaci vyhledat. Použije fyzickou mapu Evropy a dále dohledá, kde se v atlase nachází příslušná legenda, která mu pomůže úlohu vyřešit.

Účel této úlohy je procvičit orientaci v atlase, se kterým žák pracuje.

- b) čtení vrstevnic – vrstevnice jsou čáry na mapě, které spojují místa o stejné nadmořské výšce ve vhodném intervalu (Krtička 2007). Pomocí správného přečtení vrstevnic v mapě by měl žák být schopen přečíst terén a dle získaných informací naplánovat vhodnou trasu (Krtička 2007).
- c) čtení popisu mapy – popis mapy je soubor geografických názvů, jmen, zkratek a čísel v mapovém poli, které souhrnně nazýváme geografické názvosloví (Krtička 2007). Patří sem i rámové a mimorámové (Názvosloví v geodézii a kartografii 2010; cit. v Lišková 2015). Pokud žák dokáže správně interpretovat popis mapy, bude pak pro něj celková orientace v mapě jednodušší.

Příklad pro čtení vrstevnic a popisu mapy: Z následující mapy urči trasu z Pece pod Sněžkou na chatu Výrovka tak, aby bylo stoupání co nejméně náročné.

Obrázek 4: Turistická mapa Krkonoš

Zdroj: mapy.cz

Nejprve se žák zorientuje na mapě (obrázek 4) a nalezne místa, která potřebuje. Dále pomocí správného čtení vrstevnic (včetně jejich číselných popisků) žák zvolí nejjednodušší trasu z Pece pod Sněžkou na chatu Výrovka. Plánováním trasy si žák posiluje dovednosti, které jsou součástí průřezového tématu osobnostní a sociální výchova - konkrétně plánování času a odhadnutí svých schopností.

Analýza mapy se podle Terminologického slovníku geodézie, kartografie a katastra (1998, online) rozlišuje na analýzu map podle použitých metod (např. grafická, popisná) a podle použitých prostředků (vizuální, automatizovaná apod.). Dle Mrázkové (2011) žák, který umí analyzovat mapu, dovede vyhledat územní vztahy mezi geografickými jevy na mapě a vyhledat podrobnosti a rozdíly mezi jevy na mapě a také porovnat prostorové rozmístění jevů na mapě.

Terminologického slovníku geodézie, kartografie a katastra (1998, online) definuje interpretaci mapy jako „*vysvětlení obsahu mapy na základě chápání významu znaků mapy*“. Žák potřebuje dostatečné zeměpisné znalosti, aby dokázal vyhodnotit informace, které získal čtením obsahu mapy. Dále žák dokáže zodpovědět geografické otázky, které souvisí s konkrétní mapou (Mrázková 2011).

Příklad pro analýzu a interpretaci mapy: Charakterizujte rozložení obyvatelstva na ostrově Šikoku. Proč tomu tak je?

Žák vyhledá mapy rozložení obyvatelstva a hustoty zalidnění. Dále použije mapy obecně zeměpisné, ze kterých zjistí charakter povrchu ostrova Šikoku. Dále využije mapy průmyslu a zemědělství, ze kterých zjistí, kde se tato odvětví nejvíce koncentrují.

V této úloze žák pracuje s několika zdroji dat, ze kterých musí vyvodit závěr. Rozvíjí si tedy dovednosti z průřezového tématu mediální výchova – konkrétně správná práce s daty.

Terminologického slovníku geodézie, kartografie a katastra (1998, online) definuje tvorbu mapy jako „*soubor tvořivých procesů vedoucích k vytvoření mapy*“. Žák si potřebuje osvojit mapový jazyk a zásady pro tvorbu map, aby na základě těchto znalostí mohl vytvořit vlastní kartografické dílo. Žák dovede vytvořit různé druhy map (tematické, topografické, obecně-zeměpisné) zobrazující geografické informace v prostoru (Lišková 2015).

Příklad pro tvorbu mapy: Načrtni plochojevné, délkojevné (v polednicích) a úhlojevné zobrazení tak, aby byly znatelné rozdíly mezi těmito zobrazeními.

Žák využije školní atlas světa, který obsahuje souhrn mapových zobrazení. Dále načrtne vlastní mapy, které budou splňovat zadání a dále sloužit žákovi jako studijní materiál.

Žák si rozvíjí dovednosti z průřezového tématu osobnostní a sociální výchova. Sám musí přijít na to, co je důležité si zakreslit do mapy, aby z toho pak on sám mohl těžit.

3.2. Mapové dovednosti v kurikulárních dokumentech

Mapová dovednost je v českých kurikulárních dokumentech chápána jako jedna z klíčových kompetencí. Podrobně je tato klíčová kompetence rozpracována v Rámcových vzdělávacích programech pro základní vzdělávání a pro gymnázia. Tyto dokumenty jsou závazné pro všechny základní školy a pro gymnázia (existují i výjimky, např. gymnázia se sportovní přípravou) a právě podle nich si škola sestaví vlastní Školní vzdělávací program. České Rámcové vzdělávací programy budou porovnávat s kurikulárním dokumentem z USA – Národními geografickými standardy.

Nejvýznamnějším kurikulárním dokumentem, zahrnujícím geografické vzdělávání, jsou v USA Národní geografické standardy (Heffron, Downs 2012). Tento dokument je rozdělen do osmnácti dílčích standardů, přičemž každý z nich má dvě části. První část obsahuje výčet znalostí, které by měl žák vlastnit po dokončení daného studia. Druhá část je zaměřena na vlastnosti a dovednosti, které by měl žák umět používat na základě získaných znalostí (Heffron, Downs 2012). Národní geografické standardy jsou podobně jako v českých kurikulárních dokumentech (Rámcové vzdělávací programy) rozděleny do třech úrovní vzdělávání. V obou případech by se dalo mluvit o prvním a druhém stupni základního vzdělávání a jako třetí stupeň je vzdělávání odpovídající středoškolskému (Lišková 2015).

Národní geografické standardy rozvíjí mapové dovednosti na všech třech úrovních vzdělávání, přičemž se tyto dovednosti postupně zdokonalují. Za cíle rozvíjející mapové dovednosti jsou považovány ty, které mají v obsahu učiva přesně definovanou práci s mapou nebo jinými kartografickými prostředky. Mezi primární operace práce s mapou patří najít jev na mapě, vyčtení podstatných informací z mapového dokumentu a v neposlední řadě také samotná tvorba mapy. Pokud bychom porovnali mapové dovednosti obsažené v Národních geografických

standardách podle modelu Mrázkové (2011), zjistíme, že v amerických kurikulech se klade důraz na všechny čtyři kategorie a to již od nejnižšího stupně vzdělávání. Na rozdíl od českých kurikul jsou v těch amerických již od nejnižšího stupně vzdělávání rozvíjeny i mapové dovednosti interpretace a tvorba mapy, které jsou považovány za složitější mapové dovednosti (Heffron, Downs 2012). U starších žáků pak dochází k prohlubování dovedností práce s mapou právě na těchto složitějších příkladech. Jinými slovy je v amerických kurikulárních dokumentech kladen důraz na rozvoj mapových dovedností různé náročnosti na všech stupních vzdělávání (Lišková 2015).

Mapové dovednosti jsou vymezeny v českých Rámcových vzdělávacích programech a v průběhu studia se tyto dovednosti postupně zdokonalují (Lišková 2015). Mapové dovednosti se dají aplikovat i v jiných předmětech než geografii (zeměpisu) a jejich začlenění posiluje mezipředmětové vztahy. Na toto téma Havelková (2014) ve své práci definovala cíle, které jednotlivé mapové dovednosti rozvíjejí. Z této práce jsem také vycházela ve formování vzdělávacích cílů.

Na 1. stupni ZŠ jsou mapové dovednosti rozvíjeny ve vzdělávací oblasti člověk a jeho svět. Tato vzdělávací oblast zahrnuje obory jako je fyzika, chemie, přírodopis a zeměpis. Dále je vzdělávací oblast člověk a jeho svět rozdělena na pět tematických okruhů, přičemž mapové dovednosti jsou zahrnuty v okruzích místo, kde žijeme; lidé a čas a rozmanitost přírody. Nesmíme opomenout, že mapové dovednosti jsou na 1. stupni ZŠ rozvíjeny i v oboru matematiky (RVP VZ 2007). Jako příklady uvedu některé vzdělávací cíle podle Havelkové (2014).

- I. Žák pojmenuje liniové útvary využívané jako geografické vyjadřovací prostředky. Tento vzdělávací cíl patří do tematického okruhu geometrie v rovině a prostoru. Rozvíjí se zde mapové dovednost čtení mapy.*
- II. Žák odhadne rozlohu útvarů (např. velikost národních parků) na mapách různých měřítek. Tento vzdělávací cíl můžeme též zařadit do tematického okruhu geometrie v rovině a prostoru. V tomto případě si žák rozvíjí mapovou dovednost analýza mapy.*

Na 2. stupni ZŠ jsou mapové dovednosti rozvíjeny hlavně ve vzdělávacích oblastech člověk a příroda (předměty zeměpis, matematika a biologie) a člověk a společnost (předměty dějepis a výchova k občanství) (Havelková 2014).

Příklady mapových dovedností pro 2. stupeň základních škol – matematika (Havelková 2014)

- I. *Žák získá informace z tematických map (kartogramů nebo kartogramů) a na jejich základě vytvoří jednoduchý graf. Vzdělávací cíl patří do tematického okruhu závislosti, vztahy a práce s daty. Žák si prohlubuje mapovou dovednost čtení mapy.*
- II. *Žák zhotoví mentální mapu pro něj známého prostředí například okolí školy (pro rozvoj prostorové představivosti a abstraktního myšlení). Tento vzdělávací cíl spadá do tematického okruhu geometrie v rovině a prostoru. Rozvíjí se zde mapová dovednost tvorba mapy.*

Příklady mapových dovedností pro 2. stupeň základních škol – biologie

- I. *Žák zdůvodní výskyt konkrétního druhu rostliny za pomoci tematických map (klimatické mapy, mapy půdních typů, mapy průměrných ročních teplot, mapy průměrného ročního úhrnu srážek apod.). Zde pracujeme se vzdělávacím cíle z tematického okruhu biologie živočichů. Při této aktivitě si žák prohlubuje dovednost interpretace mapy.*

Příklady mapových dovedností pro 2. stupeň základních škol – dějepis

- I. *Žák lokalizuje kolonizované země na mapách jednotlivých kontinentů a odůvodní význam jejich umístění (polohu). Tento vzdělávací cíl řadíme do tematického okruhu Středověk. Zde si žák rozvíjí dovednosti čtení a interpretace mapy.*

V Rámcovém vzdělávacím programu pro gymnázia jsou mapové dovednosti rozvíjeny ve vzdělávací oblasti člověk a příroda, a to převážně v oboru geografie. Na gymnáziích si vedení školského zařízení zvolí, zda bude výuka povinná pro 1. a 2. ročník a dále pak volitelná či bude povinná po celé čtyři roky (RVP G 2007). Mapové dovednosti lze rozvíjet i v oborech biologie, dějepis a matematika (Havelková 2014).

Příklady mapových dovedností pro gymnázia – matematika

- I. *Žák řeší příklady zaměřené na goniometrické funkce, rovnice a konstrukční úlohy při tvorbě zeměpisné sítě v různých kartografických zobrazeních. Zde se jedná o tematické okruhy geometrie a číslo a proměnná. Rozvíjená mapová dovednost je zde tvorba mapy.*

Příklady mapových dovedností pro gymnázia – biologie

- I. *Žák rozhodne, jestli existuje souvislost mezi typem půdy a způsobem hospodářského využití dané oblasti. Použije k tomu vhodné tematické mapy (mapy zemědělství, půdních typů, klimatu apod.). Zde se jedná o tematický okruh neživá příroda. Naplněním tohoto vzdělávacího cíle se žákovi rozvíjí mapová dovednost interpretace mapy.*

Příklady mapových dovedností pro gymnázia – dějepis

- I. *Žák na základě geografických a sociálních charakteristik (náboženství, politické zřízení apod.) určitého ohniska napětí odvodí příčiny vzniku daného novodobého konfliktu. Tento vzdělávací cíl spadá pod tematický okruh moderní doba II – Soudobé dějiny. Žák si při práci na toho téma upevňuje mapovou dovednost interpretace mapy.*

Příklady mapových dovedností ve výuce zeměpisu zpracovala Lišková (2015) ve své práci Možnosti výuky práce s mapou na základních a středních školách. V tabulce 2 jsou zachyceny některé vzdělávací cíle, které rozvíjí mapové dovednosti na 1. stupni ZŠ. Následuje tabulka 3, ve které je uvedeno totéž jen pro žáky 2. stupně ZŠ. Tabulka 4 shrnuje vzdělávací cíle pro rozvoj mapových dovedností na gymnáziu.

Tabulka 2: Mapové dovednosti v rámci předmětu zeměpis pro 1. stupeň ZŠ

Mapová dovednost	Tematický okruh	Vzdělávací cíl (podle RVP VZ)
Čtení z mapy	Místo, kde žijeme	Žák určí polohu svého bydliště nebo pobytu vzhledem ke krajině
		Žák vyznačí v jednoduchém plánu místo svého bydliště a školy, cestu na určené místo
		Žák vyhledává jednoduché údaje o přírodních podmínkách na mapách naší republiky a Evropy
Analýza mapy	Místo, kde žijeme	Žák rozliší možná nebezpečí v nejbližším okolí školy
Interpretace mapy	Místo, kde žijeme	Žák vysvětlí polohu jeho bydliště nebo pobytu v rámci obce, ve které se jeho bydliště nebo místo pobytu nachází
Tvorba mapy		<i>Na 1. stupni ZŠ není tvorba mapy zahrnuta</i>

Zdroj: RVP VZ

Tabulka 3: Mapové dovednosti v rámci předmětu zeměpis pro 2. stupeň ZŠ

Mapová dovednost	Tematický okruh	Vzdělávací cíl (podle RVP ZV)
Čtení mapy	Regiony světa	Žák lokalizuje na mapách světadíly, oceány a makroregiony světa podle zvolených kritérií
	Geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie	Žák používá s porozuměním základní geografickou, topografickou a kartografickou terminologii
	Česká republika	Žák lokalizuje na mapách jednotlivého kraje České republiky a hlavní jádrové a periferní oblasti z hlediska osídlení a hospodářských aktivit
	Terénní geografická výuka	Žák ovládá základy praktické topografie a orientace v terénu
Analýza mapy	Regiony světa	Žák srovná postavení rozvojových jader a periferních zón na světadílech, oceánech a makroregionech světa
Interpretace mapy	Společenské a hospodářské prostředí	Žák zhodnotí vlastními slovy strukturu, složky a funkce světového hospodářství
Tvorba mapy	Geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie	Žák vytváří a využívá osobní myšlenková (mentální) schémata a myšlenkové (mentální) mapy pro orientaci v konkrétních regionech, pro prostorové vnímání a hodnocení míst, objektů, jevů a procesů v nich, pro vytváření postojů k okolnímu světu

Zdroj: RVP VZ

Tabulka 4: Mapové dovednosti v rámci předmětu zeměpis pro gymnázia

Mapová dovednost	Tematický okruh	Vzdělávací cíl (podle RVP ZV)
Čtení mapy	Sociální prostředí	Žák lokalizuje na politické mapě světa hlavní aktuální geopolitické problémy a změny s přihlédnutím k historickému vývoji
	Regiony	Žák lokalizuje na mapách makroregiony světa, vymezí jejich hranice a popíše, z jakých důvodů jsou tyto hranice vymezeny
		žák se orientuje pomocí map v krajině

	Geografické informace a terénní vyučování	Žák používá s porozuměním vybranou geografickou, topografickou a kartografickou terminologii
Analýza mapy	Sociální prostředí	Žák porovná hlavní světové oblasti cestovního ruchu, jejich lokalizační faktory a potenciál
	Regiony	Žák zhodnotí přírodní, hospodářské a kulturní poměry mikroregionu a jeho vazby k vyšším územním celkům a regionům
	Geografické informace a terénní vyučování	Žák používá dostupné kartografické produkty a další geografické zdroje dat a informací v tištěné i elektronické podobě pro řešení geografických problémů
Interpretace mapy	Geografické informace a terénní vyučování	Žák interpretuje a sestavuje jednoduché grafy a tabulky a interpretuje číselné geografické údaje
Tvorba mapy	Geografické informace a terénní vyučování	Žák vytváří mapy podle matematických vzorců, které náleží jednotlivým typům zobrazení

Zdroj: RVP G (2007)

3.3. Mapové dovednosti a práce s atlasem ve výuce

V rámci bakalářské práce využívám Školní atlas světa od vydavatelství Kartografie. Tento atlas obsahuje kromě standardních obecně zeměpisných a politických map opravdu širokou škálou tematických map světa. Najdeme zde mapy geologické, klimatické, vegetačních pásem, politického rozdělení, obyvatelstva, průmyslu, zemědělství, služeb, cestovního ruchu nebo například mapy nerostných surovin. V neposlední řadě se v tomto atlase objevují netradiční typy map, například mapy biodiverzity, mapy hrubého národního produktu, mapy státních zřízení, zahraniční pomoci apod. (Hekl 2009). Pomocí správné interpretace těchto map pak žák může získat lepší přehled o rozdělení jednotlivých částí světa na Zemi, může mapy vybraných regionů mezi sebou porovnat, a určit tak například jejich vyspělost. Tento Školní atlas světa může být považován za plnohodnotnou učebnici nejen pro vyučovaný předmět zeměpis (Hekl 2009).

Pokud budeme při řešení úloh postupovat podle modelu Mrázkové (2011), který byl později upraven Hanusem a Maradou (2014), tak žák bude využívat tyto mapové dovednosti: zaprvé získá informace z mapy na základě mapové dovednosti čtení z mapy, kde uplatní např. použití legendy a orientaci v mapě. Poté provede analýzu mapy, kdy vyhledá prostorová rozmístěná

hledaného znaku, dokáže porovnat jednotlivá území, která tento znak spojuje apod. Následně interpretuje informace, které předchozími informacemi získal a vyhodnotí z toho závěr.

V tomto atlase autoři velmi dobře pracují s měřítkem mapy. Ač je zde obsaženo velké množství map, tak rozdílných měřítek není moc velký počet. Také se autoři snažili, aby byla měřítka taková, aby se s nimi dobře pracovalo v případných početních úlohách. Měřítka je v atlase použito u každé mapy a vždy je umístěno v levém dolním rohu. Měřítka jsou použita grafická i číselná u politických a fyzických map kontinentů a oceánů a také u obecně zeměpisných map (Hekl 2009). Právě práce s mapovými měřítky může žákům přiblížit, jak jsou jednotlivé regiony umístěny na mapě a jak se od sebe navzájem liší velikostí. Při početních úlohách na měřítka mapy lze posilovat mezipředmětový vztah s matematikou. Pro spojení matematiky a zeměpisu je pak charakteristická především vlastní tvorba map (Havelková 2014). V tomto případě může atlas sloužit jako inspirace nebo jako prvotní zdroj informací (např. jaká zobrazení mohou použít pro tvorbu vlastní mapy).

Ukázkový příklad pro výuku matematiky: Jaká je skutečná vzdálenost mezi městy Moskva a Athény? K vyřešení tohoto příkladu použij Školní atlas světa a pravítko.

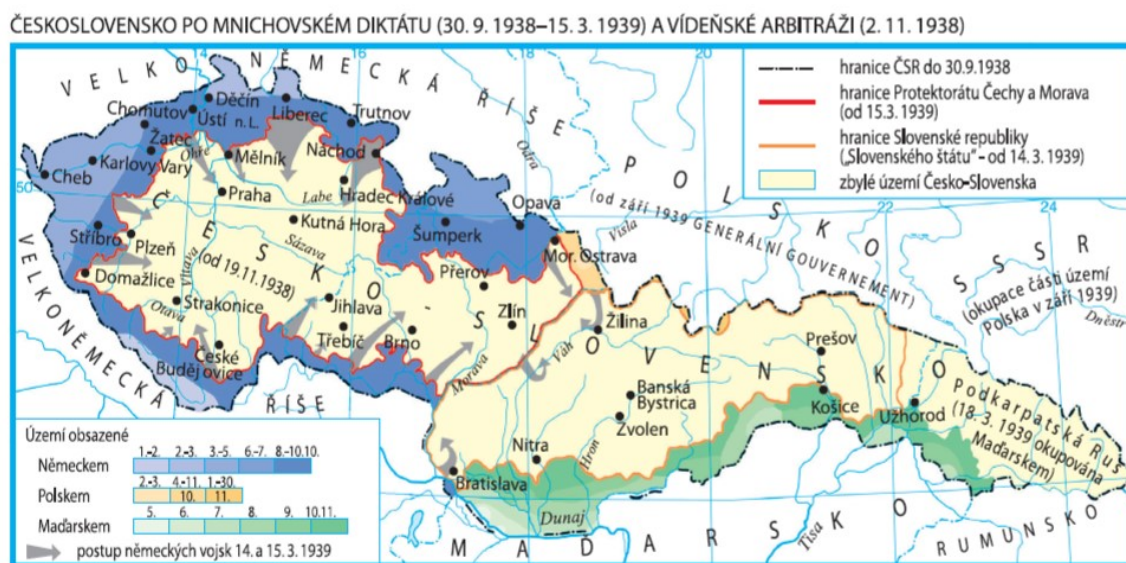
Žák využije například obecně zeměpisnou mapu, kde se nachází obě dvě města, pomocí pravítka změří vzdálenost na mapě mezi městy. Musí však zvolit takovou mapu, která bude délkojevná. Po získání tohoto údaje a měřítka mapy, které je u mapy uvedeno, je žák schopen tento jednoduchý příklad vyřešit.

Pokud se zaměříme na historické mapy (obrázek 5) obsažené v tomto atlase, můžeme je použít i ve výuce dějepisu. Žákům se tak učivo přiblíží a zvýší se tak pravděpodobnost, že si z hodiny odnesou nějaké trvalejší znalosti. V dnešní moderní době, kdy se dají veškeré informace vyhledat na internetu, není zas tak důležité si zapamatovat veškeré sdělené informace, ale umět tyto informace vyhledat a správně s nimi pracovat (Havelková 2014). Právě jako zdroj informací může být ve vybraných hodinách dějepisu využit Školní atlas světa a v něm obsažené historické mapy. Žák pak v tomto předmětu může rozvíjet většinu mapových dovedností (viz Obrázek 3).

Ukázkový příklad pro výuku dějepisu: Z následujících mapy zjistíte, které události se děly na našem území po Mnichovském diktátu (30. 9. 1938 – 15. 3. 1939) a Vídeňské arbitráži (2. 11. 1938).

- Na jakém území se rozkládal Protektorát Čechy a Morava? (např. uveďte hraniční města, která do tohoto území zapadala).
- Dle mapy popište průběh okupace německými vojsky.

Obrázek 5: Československo po Mnichovském diktátu a Vídeňské arbitráži

Zdroj: http://www.skolniatlassveta.cz/wp-content/uploads/2018/10/100let_e.pdf

Dalším předmětem, kde by se mohl Školní atlas světa používat, je biologie. Sloužit může při výuce biologických disciplín, jako jsou ekologie, biogeografie, pedogeografie či geologie (Havelková 2014). Pro tyto účely by mohly být využity mapy především obecně zeměpisné, klimatické, mapy půd, podnebí, rozložení vegetace na Zemi nebo mapy nerostných surovin.

Ukázkový příklad pro výuku biologie: Z výřezu mapy Ochrana přírody (viz obrázek 6) zjistí, které ze států Severní Ameriky mají v rámci své rozlohy největší podíl chráněných území a zároveň nejvíc přírodních památek. U každého státu uveď příklad minimálně dvou přírodních památek. Proč myslíte, že je důležité tato území chránit?

Obrázek 6: Mapa ochrany přírody

Zdroj: http://www.skolniatlassveta.cz/wp-content/uploads/2017/09/SAS_Ochrana_prirody_e.pdf

4. Návrh využití atlasu při výuce průřezových témat

Tato kapitola obsahuje úlohy, jak by se mohl Školní atlas světa využívat při výuce průřezových témat. Jedná se o příklady z tematických okruhů, se kterými by se žák měl v průběhu svého studia na střední škole setkat při seznámení s daným průřezovým tématem. Ke zvoleným tematickým okruhům pak předkládám konkrétní příklady, které rozvíjí žáka pomocí map ze Školního atlasu světa jak v mapových dovednostech, tak v dovednostech řazených k průřezovému tématu.

4.1. Práce s atlasem v rámci osobnostní a sociální výchovy

Na úvod bych ráda uvedla průřezové téma osobnostní a sociální výchova, pomocí kterého by měla škola žáka připravit na reálný život. Jinými slovy by se žák měl v průběhu studia setkat se situacemi, které by ho měly připravit na reálný život v dnešní společnosti (RVP G 2007). Toto průřezové téma je velice komplexní a zahrnuje především vlastnosti a dovednosti, které

žák v průběhu studia získá. Proto by se dalo říct, že toto průřezové téma se dá zahrnout do všech ostatních průřezových témat. Právě při řešení úloh, které se týkají například využití půd, se žák zdokonaluje v dovednostech, které nabízí průřezové téma osobnostní a sociální výchova.

Zaměříme-li se na práci se Školním atlasem světa, bude žák primárně rozvíjet mapové dovednosti (viz kapitola 3). Ovšem zároveň se žák učí získávat informace z grafického díla (mapy, grafy, tabulky, kartodiagramy apod.) a dále s nimi pracovat. U dalších průřezových témat jsou uvedeny úlohy různého typu. Právě při řešení těchto úloh, které jsou v této práci zaměřeny k jiným průřezovým tématům, se žák zároveň zdokonaluje v průřezovém tématu osobnostní a sociální výchova.

Pokud žák řeší úlohu, ve které musí získat informace z několika zdrojů, musí si vytvořit vlastní postup a systém ve své práci. Tím se učí organizovat si čas a práci, což je příkladem přínosu pro rozvoj žáka v rámci tohoto průřezového tématu.

Dalším přínosem průřezového tématu osobnostní a sociální výchova, je spolupráce a umění vycházet s jinými lidmi, se kterými je potřeba spolupracovat. Tyto vlastnosti se mohou rozvíjet při práci ve skupinách nebo při projektovém vyučování. K tomuto účelu může sloužit například úloha 2 z průřezového tématu multikulturní výchova.

4.2. Práce s atlasem v rámci environmentální výchovy

Průřezové téma environmentální výchova zasahuje do mnoha vyučovacích předmětů - biologie, chemie, fyzika, geografie a geologie, občanský a společenskovední základ, dějepis, výchova ke zdraví. Můžeme se tedy s tímto průřezovým tématem shledat nejen v přírodovědných, ale i společenskovedních oborech (RVP G 2007). Pro výuku environmentální výchovy pomocí atlasu jsou stěžejním především obecně zeměpisné mapy a tematicky zaměřené mapy (např. mapa zemědělství, půd, průmyslu, klimatu, hustoty zalidnění apod.).

1) K čemu člověk využívá půdu a jaké důsledky z toho pro životní prostředí vyplývají?

Tento tematický okruh se může objevit v několika oborech – geografie (pedogeografie, fyzická geografie, sociální geografie, ekonomická geografie), biologie (plodiny pěstované na určitém území, ochrana a změna životního prostředí, ekologie), dějepis (změny využitelnosti půdy na daném území).

Příklad 1. Porovnejte mezi sebou jednu současnou a jednu historickou mapu Severní Ameriky a popište, k jakým změnám podle vás docházelo ve využití půdy. Své poznatky uveďte a odůvodněte, proč tomu tak je. Na závěr tyto změny zakreslete do pomyslné mapy.

Možné řešení: Porovnání současné mapy a mapy z roku 1777. Hlavní rozdíl ve využitelnosti půdy v těchto dvou obdobích je výrazná zástavba, která postupně přibývá již od období kolonizace Severní Ameriky. Tudiž se mění využití hospodářských půd na trvale zastavěné plochy. Nejvíce zastavěných a obydlených ploch nalezneme v přímořských oblastech Atlantského oceánu, jelikož převážně zde jsou přístavy, které sloužili a stále slouží jako vylodovací místa pro lodní dopravu z Evropy. Odtud se postupně rozšiřuje zástavba směrem do vnitrozemí, kde je už menší koncentrace zastavěné plochy.

V této úloze žák využije obecně zeměpisnou a historickou mapu Severní Ameriky, klimatickou mapu, mapu hustoty zalidnění a mapu vegetačních pásem. Žák využije mapových dovedností čtení, interpretace, analýza a tvorba mapy. Ke správné interpretaci této úlohy musí žák propojit informace z několika map, aby odůvodnil změny, které na území nastaly. Právě získávání informací z několika zdrojů dat prohlubuje zároveň dovednosti z průřezového tématu mediální výchova. Dále se rozvíjí dovednosti z průřezového tématu osobnostní a sociální výchova – organizace času a práce. Při plnění tohoto úkolu žák zakresluje do vlastní myšlenkové mapy využitelnost půdy v průběhu kolonizace Severní Ameriky. Na závěr své poznatky může prezentovat svým spolužákům.

Tato úloha je určena převážně pro výuku dějepisu (objevování a kolonizace Severní Ameriky). Nebo pro výuku geografie či biologie, kde by úloha byla zaměřena na změnu přírodních podmínek.

Příklad 2. Využití půdy na území Afriky. Jaké půdní typy zde převládají a jak se to odráží na jejich využitelnosti?

Možné řešení: Na území Afriky převládají tři půdní typy – pouštní nevyvinuté půdy, půdy tropů (ferralitické a laterické) a hnědozemě, kambizemě (hnědé půdy). Pouštní půdy jsou nepříznivé pro rostlinné zemědělství. Proto jen v některých částech (okrajových částech pouštních oblastí) probíhá chov velbloudů a koz. Půdy tropů jsou využívány pro pěstování brambor, kakaovníků, podzemnice olejné a kukuřice. Na hnědozemích je pěstována pšenice, cukrová třtina a vinná réva. Co se týče rozložení obyvatelstva, tak největší hustoty zalidnění jsou v zemědělských oblastech s hnědozeměmi. Naopak nejmenší v pouštních oblastech.

Zde žák využije atlasové mapy typů půd, zemědělství, hustoty zalidnění a průmyslu. Na základě získaných informací pak odpoví na položenou otázku. Při řešení úlohy žák použije mapové dovednosti čtení, interpretace a analýza mapy.

Tuto úlohu můžeme použít v geografii, biologii či dějepise. V biologii se bude dbát hlavně na faunu a flóru, která je typická pro určitý půdní typ a dále na ekologické dopady spojené s vyspělostí a modernizací světa (např. liniové prvky a trvalá zástavba dělí krajinu na několik částí, což zapříčiňuje rozdělení niky jednoho druhu na více nik, ve kterých se postupem času tvoří jiné druhy a populace).

- 2) Jaké zdroje energie a suroviny člověk na Zemi využívá a jaké klady a zápory se s jejich využíváním a získáváním pojí?

Toto téma je typické pro občanský a společenský základ a pro geografii. Právě spojením těchto dvou vědních oborů můžeme z různých pohledů zkoumat fakt tohoto socioekonomického tématu.

Příklad 1. Jaké suroviny se těží na území našeho státu? Jak těžba ovlivnila krajinu a jaké to má dnes důsledky?

Možné řešení: Na území Česka se těží převážně černé a hnědé uhlí. Těžba je soustředěna do příhraničních oblastí našeho státu. Povrchová těžba zapříčiní destrukci krajiny a nevratné zničení místních ekosystémů, což je patrné i na satelitním snímku v atlase. Podpovrchová těžba může zapříčinit důlní propady a též zničení krajiny. Mimo jiné obě tyto těžby znečišťují ovzduší. Výhodou může být větší počet pracovních míst. Za zmínku stojí i těžba ropy a zemního plynu na Jižní Moravě.

Tento příklad má poukázat převážně na povrchovou těžbu, která se odehrává v našich pohraničních oblastech. Žák by měl pomocí mapy průmyslu a obecně zeměpisné mapy vyčíst, jaké změny nastaly a budou nastávat v takovýchto průmyslových oblastech. Využije zde mapové dovednosti čtení, analýza a interpretace mapy.

Úloha je vhodná pro předměty občanský a společenský základ, geografie a biologie. Žák je nucen kriticky přemýšlet nad možnými scénáři, jak by mohla těžba dále ovlivňovat vývoj krajiny.

4.3. Práce s atlasem v rámci multikulturní výchovy

Multikulturní výchova má za úkol předat žákovi znalosti o odlišnosti kultur a zvyklostí ve světě a připravit ho na život v současném světě, kde se často setkává s lidmi různých národů. Dále škola předává žákovi informace o tom, co stojí za chováním jiných kultur či proč dochází k migracím právě v konkrétních místech. S tímto průřezovým tématem se žák ve škole setkává hlavně v předmětech český jazyk a literatura, cizí jazyky, dějepis, geografie, občanský a společenský základ. Nicméně nejvíce se žák s problematikou multikulturní výchovy setkává při svých vlastních cestách do zahraničí.

1) Které příčiny způsobují migraci obyvatelstva?

Příklad 1. Jaké faktory mohou ovlivňovat migraci obyvatelstva? K vyřešení úlohy použijte alespoň sedm tematických map ze Školního atlasu světa.

Možné řešení: Důvody migrace obyvatelstva můžeme rozdělit do dvou skupin podle jejich charakteru. První skupinou jsou socioekonomické důvody – nízká úroveň vzdělanosti, nízké HDP, vysoká hustota zalidnění, státní zřízení, náboženské a válečné nepokoje, vysoká nezaměstnanost, špatná infrastruktura. Druhou skupinou jsou fyzicko-geografické důvody – nedostatek/nadbytek srážek a s tím související nedostatek potravy, což může vést k hladu. Dále špatná kvalita vody nebo její nedostatek, nadměrně vysoké teploty, sucho apod.

Toto téma může volně navázat na téma předchozí a vhodně doplnit některé faktografické informace. Žák by si měl především uvědomit, proč k určitému pohybu obyvatelstva dochází. Je důležité, aby žák myslel nejen na socioekonomické aspekty migrace obyvatelstva, ale i na ty fyzickogeografické. Právě k tomu by žák využil mapy klimatu, úhrnů srážek nebo mapy průměrných ročních teplot. Dále zde může využít i mapy hrubého domácího produktu, zemědělství, průmyslu, státních zřízení apod. Z nich by měl vyčíst, jaké hospodářské a životní podmínky na území panují a jestli mohou být důvodem, proč dochází k odsunu/příchodu obyvatelstva.

Při řešení této úlohy by se dala požit párová či skupinová výuka, jelikož je potřeba načerpat velké množství informací. Tím by si žáci zároveň posilovali vlastnosti a dovednosti, které jsou přínosem průřezového tématu osobnostní a sociální výchova. Opět je možné tuto úlohu využít převážně v předmětech geografie a občanský a společenský základ.

2) Jaké představy mám o imigrantech?

Odpověď na tuto otázku si musí žák najít především sám, a to z informací, které se dozvídá ve výše zmiňovaných předmětech. Musí znát postoje a zásady jiných náboženství, kultur a národností, ale především si musí uvědomit své vlastní postoje a hodnoty, které uznává. Zároveň by měl zůstat objektivní a respektovat jiné kultury než tu vlastní.

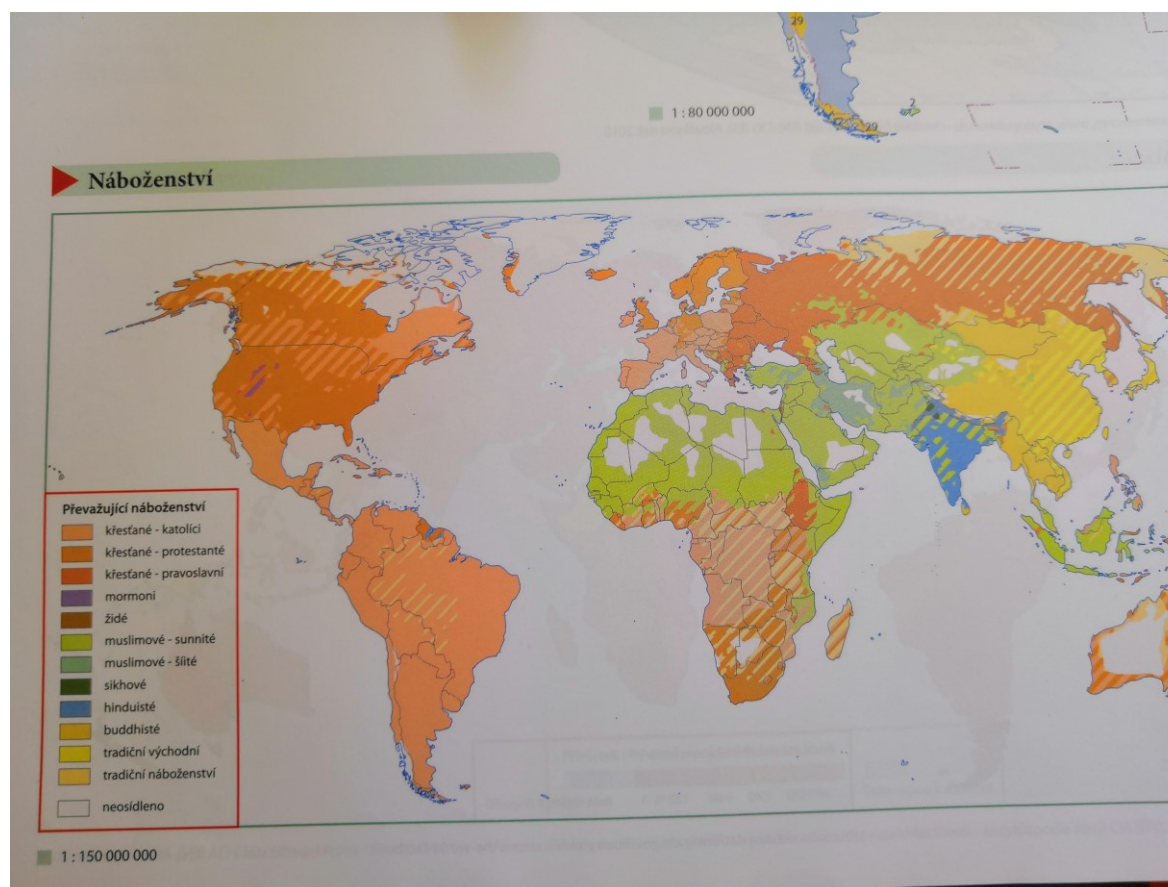
Příklad 1. Podle vhodných map ve Školním atlase světa urči, jaké mohou nastat problémy v imigračních státech, pokud dochází k migraci ze západní Asie do Evropy? Pokud by docházelo k imigraci do Česka, jaký postoj bys měl k těmto imigrantům?

Možné řešení: řešení je součástí komentáře této úlohy. Žák mimo jiné využije mapu náboženství (obrázek 7)

Pomocí politických map a map vyznačující náboženství žák určí, jaké náboženství a kultury by se vzájemně střetly. Žák zde využije převážně mapové dovednosti čtení a analýza mapy. K vyřešení úlohy přidá také znalosti o rozlišnosti náboženství (získány především v předmětech občanský a společenský základ, dějepis a geografie). Spojením těchto znalostí je žák schopen vyvodit závěr, jaké problémy by mohly za takovéto situace nastat. Jelikož si v průběhu života a studia žák vytvoří vlastní postoje a hodnoty, měl by být schopen argumentovat své názory na imigraci do Česka. Tato problémová úloha by neměla být pokládána za testovou otázku, jelikož na ni neexistuje jen jedna správná odpověď. Naopak by mohla sloužit jako dobrý impulz pro diskuzi ve třídě. Učitel by ale musel dávat velký pozor, aby diskuze probíhala jen na základě faktů a podložených informací (vazba na průřezové téma mediální výchova). Při řešení úlohy žák opět rozvíjí dovednosti z průřezového tématu osobnostní a sociální výchova.

Tato úloha je vhodná především pro předměty občanský a společenský základ a geografii. Vhodné je tuto úlohu zařadit ve chvíli, kdy se probírají náboženství nebo současné dění ve světě.

Obrázek 7: Mapa náboženství

Zdroj: Školní atlas světa (Klímová 2012)

4.4. Práce s atlasem v rámci mediální výchovy

Jedním z hlavních úkolů mediální výchovy je naučit žáky pracovat s informacemi, které jim byly sděleny prostřednictvím určitého média. Zároveň by se měl žák v rámci tohoto průřezového tématu naučit, která média jsou relevantní a která nikoli. Mediální výchova se tedy může objevit ve všech vyučovacích předmětech, ale převážně v reálném životě. Ve Školním atlasu světa jsou data obsažena převážně v kartogramech a v kartodiagramech. Pokud bychom použili některý menší atlas, například sešitový atlas České republiky, tak můžeme čerpat informace i z tabulek a grafů. Takové informace pak můžeme využívat v úlohách v rámci matematiky. Nesmíme zapomenout na fotografie a doplňující texty, které jsou v atlasu obsaženy vždy na začátku kapitoly. Informace obsažené na této dvoustraně mohou být opět zdrojem informací.

Příklad 1. Zhodnoťte Školní atlas světa jako mediální produkt.

Možné řešení: Jedná se o učebnici nebo učební pomůcku (doložka MŠMT), z čehož můžeme soudit, že se jedná o relevantní zdroj informací. Jedná se o publikaci, které obsahuje velký zdroj dat z mnoha různých oblastí. V úvodních stránkách jsou obsaženy reklamy na Mladou frontu dnes na další vzdělávací materiály od nakladatelství Kartografie, které jsou na trhu.

Tato úloha je vhodná pro jakýkoliv předmět, kde je právě vhodné představit různá média a mediální produkty. Žák při řešení této úlohy uvažuje nad Školním atlasem světa jinak než jen jako nad publikací obsahující mapy. Na řešení této úlohy bych doporučila metodu řízené diskuze, při které může učitel nebo některý žák psát důležité pojmy na tabuli. Pro srovnání relevantního a nerelevantního zdroje je možné porovnat atlas s například některým bulvárním médiem.

4.5. Práce s atlasem v rámci výchovy k myšlení v evropských a globálních souvislostech

Toto průřezové téma má žáka především seznámit a připravit na dění v současném světě. Zaměřuje se na propojování aktivit lidské činnosti a pomocí toho odhalit jejich pozitiva a negativa. Pomocí průřezového tématu výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech by žák měl porozumět sobě samému a měl by si uvědomit odpovědnost za své činy. Průřezové téma se dotýká především vzdělávacích oblastí Člověk a společnost. V tomto případě by Školní atlas světa měl být doprovodným materiálem pro získání představy o fungování dnešního světa.

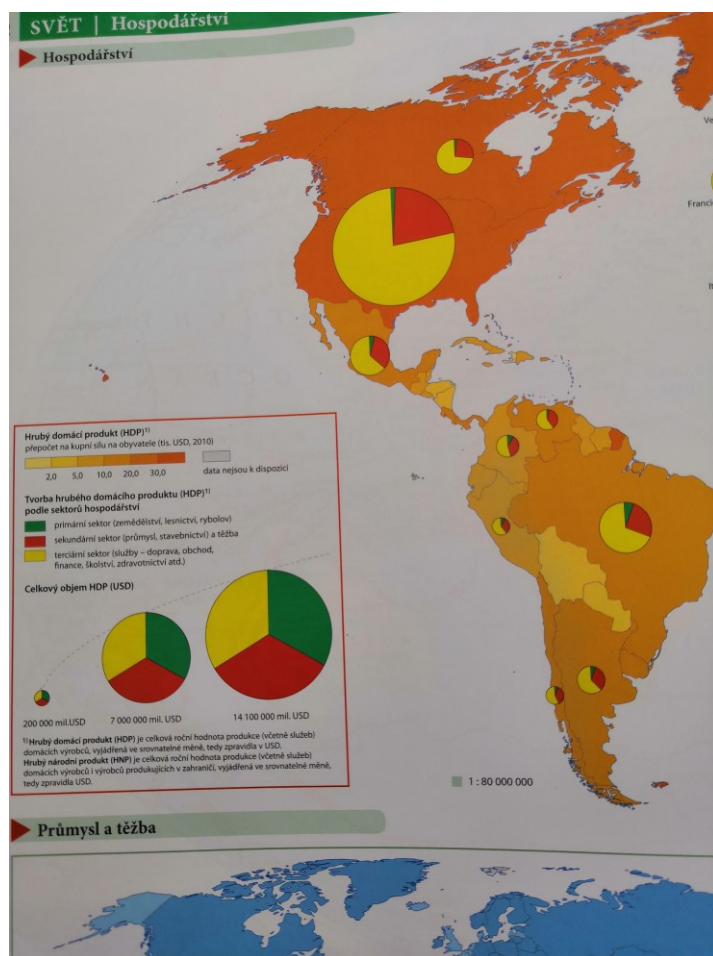
Příklad 1. Pomocí vhodných map porovnejte vyspělost a strukturu hospodářství v Africe a v Severní Americe. Které faktory mohou ovlivňovat kvalitu hospodářství?

Možné řešení: Na většině území Afriky je HDP velmi nízké a nemůže se s vyspělostí Severní Ameriky rovnat. Srovnání bychom mohli najít jen například u země Mexiko na straně Severní Ameriky a u Jihoafrické republiky na straně Afriky. Mexiko se v rámci svého regionu řadí mezi méně vyspělé státy, zatímco Jihoafrická republika je považována za jeden z nejvyspělejších států Afriky. Tento fakt je mimo jiné ovlivněn i nízkou vzdělaností. Celkově na území Afriky je vzdělanost obyvatelstva je pod světovým průměrem. Podíl na tvorbě HDP z hlediska sektorů je v obou regionech nejvíce tvořen terciérním sektorem. V případě Afriky má, oproti Severní Americe, větší podíl na HDP primární a sekundární sektor. Další faktory, které mohou ovlivňovat kvalitu hospodářství, jsou přírodní podmínky – dostatek/nedostatek srážek, podnebné pásy, nerostné bohatství atd.

Pro vyřešení úlohy žáci použijí mapu hospodářství světa, která jim nabízí kartogram hrubého domácího produktu (HDP) a kartodiagramy sektorů hospodářství, které se podílejí na tvorbě HDP (obrázek 8). Nápomocné jim také mohou být mapy světa znázorňující zastoupení průmyslu, služeb, zemědělství apod. Ve druhé části úlohy žáci použijí mapy světa znázorňující míru gramotnosti, přirozeného přírůstku, míru urbanizace nebo mapu hustoty zalidnění. Získané informace žáci zanalyzují a objasní, jak jednotlivé faktory mohou ovlivňovat hospodářství a čím se především od sebe liší hospodářství dvou sledovaných oblastí. Žák zde využije především mapové dovednosti čtení, analýza a interpretace mapy.

Tento úkol je možné použít v předmětech občanský a společenskovední základ nebo v geografii. Dal by se pojmout jako skupinová práce. Žáci by začínali pracovat ve dvojicích, později by se spojili ve čtveřice a vzájemně si sdělili získané informace. Dále by vyučující mohl vést diskuzi mezi těmito vzniklými skupinami. Každá skupina by sdělila závěr, ke kterému došla. Pokud by některá skupina měla názor jiný, tak by se snažila obhájit své vlastní tvrzení. Vyučující řídí diskuzi a zároveň píše nejdůležitější poznatky na tabuli, ze kterých na konci diskuze vyvodí závěr.

Obrázek 8: Výřez mapy světového HDP s legendou

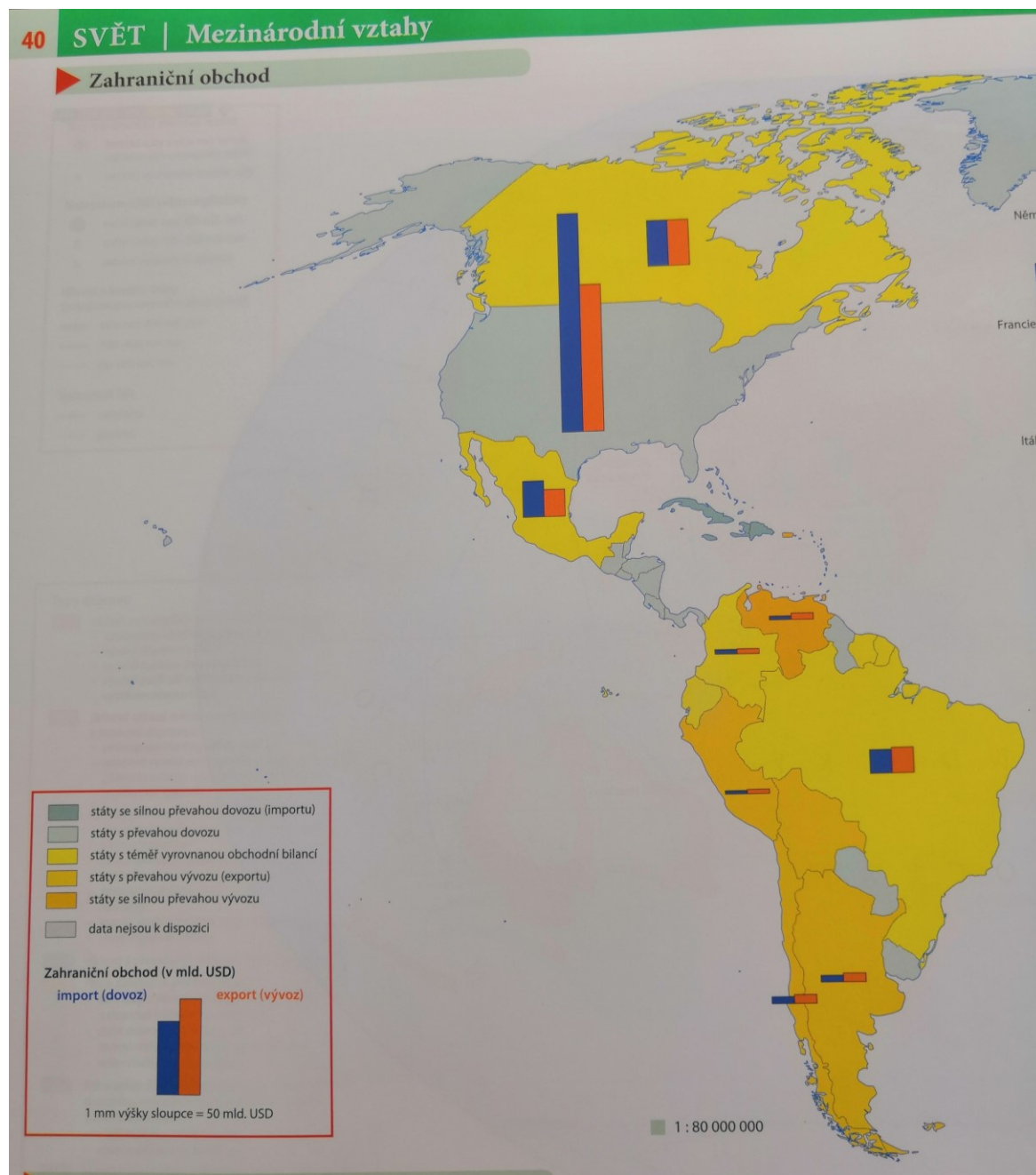
Zdroj: Školní atlas světa (Klímová 2012)

Příklad 2. Jak se od sebe liší Severní a Jižní Amerika z hlediska zapojení do mezinárodních vztahů (obchodně, politicky)?

Možná řešení: Zatímco Severní Amerika (dále SA) je z hlediska zahraničního obchodu závislá na dovozu (USA) anebo jsou zde státy s vyrovnanou obchodní bilancí (Kanada), v Jižní Americe (dále JA) převládají země s převahou vývozu (exportu) (Chille, Peru). Státy SA jsou součástí NAFTA a zároveň USA a Kanada jsou členy skupiny G8, což je skupina ekonomicky nejvýznamnějších států. SA je významným poskytovatelem zahraniční pomoci. USA je dokonce jedním z nejvýznamnějších donátorů. Oproti tomu státy JA jsou příjemci zahraniční pomoci. Významné donátory v tomto regionu nenalezneme.

Tento úkol je opět vhodný pro předměty občanský a společenskovední základ a geografii. Zde žák použije mapy světa znázorňující mezinárodní vztahy. Konkrétně mapu zahraničního obchodu (obrázek 9), která znázorňuje závislost obchodu na importu a exportu. Dále žák využije mapu světových ekonomických organizací a mapu zahraniční pomoci. Pomocí těchto map žák dojde k závěru, že Severní Amerika je oproti Jižní Americe v lepším hospodářském stavu a je významnější i celosvětově (člen G8). Jižní Amerika je téměř úplně závislá na zahraniční pomoci. Naproti tomu stojí Severní Amerika, která je významným donátorem zahraniční pomoci. Doplňující informace může žák najít v mapách dopravy, zaměstnanosti, gramotnosti, míře urbanizace apod.

Obrázek 9: Mapa zahraničního obchodu

Zdroj: Školní atlas světa (Klímová 2012)

5. Závěr

Prvním cílem této práce bylo představit průřezová témata vymezená v RVP G z geografického pohledu a ukázat jejich možný potenciál ve výuce geografie. Průřezovým tématům je důležité se věnovat ve všech vyučovacích oborech, jelikož to jsou témata, ve kterých se odráží aktuální dění a problémy současného světa. Pomocí nich také žák získá dovednosti a postoje, které využije v reálném životě. Na začátku práce jsem pomocí odborné literatury představila jednotlivá průřezová témata z Rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia. V další části práce jsem ke každému průřezovému tématu navrhla využití ve výuce geografie. Konkrétní příklady mohou sloužit jako inspirace pro učitele, jak a kdy je možné zařadit průřezová témata do výuky geografie. Příklady přitom nemusejí být využívány jen pro výuku geografie, ale jsou vhodné i pro jiné vyučované předměty. Průřezová témata totiž mají často přesah nejen do přírodovědných předmětů, ale i do předmětů společenských. Ukázalo se, že možností využití průřezových témat ve výuce geografie je mnoho a svým tematickým obsahem se mnohdy překrývají. Příkladem může být souvislost mezi multikulturní výchovou a výchovou k myšlení v evropských a globálních souvislostech nebo propojení průřezových témat environmentální a osobnostní a sociální výchovy. Geografie má svou šíří a komplexností dobrý potenciál pro smysluplnou a potřebnou demonstraci všech průřezových témat.

Dále se práce věnuje mapovým dovednostem. V této části práce bylo cílem přiblížit důležitost mapových dovedností, kterými by měl žák disponovat a využívat je v rámci mezipředmětových vztahů. Mapové dovednosti jsem definovala pomocí odborné literatury a vyzdvihla ty, které jsou potřebné pro práci s atlasem. K těmto mapovým dovednostem jsem uvedla konkrétní příklady, jak je možné tyto dovednosti procvičovat a rozvíjet. Samotný rozvoj mapových dovedností probíhá již od 1. stupně ZŠ. Proto jsou zde uvedeny příklady, jak se mapové dovednosti rozvíjí na 1. a 2. stupni ZŠ a na gymnáziích. Dále je v rámci kapitoly mapové dovednosti představen Školní atlas světa od nakladatelství Kartografie. Na závěr jsou uvedeny příklady, jak je možné rozvíjet mapové dovednosti využitím atlasu v předmětech matematika, dějepis a biologie.

Cílem poslední kapitoly byla tvorba návrhů, jak využít Školní atlas světa ve výuce průřezových témat. Tato kapitola představuje konkrétní využití Školního atlasu světa ve výuce průřezových témat. Ke každému průřezovému tématu jsou uvedeny příklady, jak je možné atlas při jejich výuce využít. Každý z uvedených příkladů obsahuje zadání, stručnou možnost řešení, využitelnost v předmětech a komentář. V komentáři jsou uvedeny mapové dovednosti, které by

měl žák využít při řešení úlohy, a také jsou uvedeny další dovednosti, které si žák rozvíjí při řešení úlohy. U některých příkladů jsou uvedeny ukázky map pro lepší názornost zadané úlohy. Tyto příklady mají sloužit učitelům jako inspirace pro zařazení průřezových témat do výuky.

Navržené příklady ukazují na velký potenciál využívání školního atlasu v rámci výuky průřezových témat. Výhodou školního atlasu je velký obsah informací, které mohou být využity pro řešení mnoha aktuálních otázek našeho světa, a může tedy sloužit jako doplňující materiál pro různé vyučovací předměty. Průřezová témata představují aktuální dění ve světě a školní atlas světa je vhodnou pomůckou, kterou lze v rámci výuky využít. Důkazem jsou ukázkové příklady v této práci, k jejichž řešení je nutné využít mnoha tematických map z atlasu (např. mapa zahraniční pomoci ve světě). Žák tak může získat prostorovou představu o některých problémech, což mu může pomoci v jejich pochopení. Pomocí výuky s atlasem si přitom žák rozvíjí nejen klíčové kompetence, jako jsou mapové dovednosti a práce s různými informačními zdroji, ale rozvíjí si zároveň dovednosti organizace práce a využívání času.

Prozatím jsem se danou tematikou zabývala jen na úrovni zamýšleného kurikula, tedy tím, jaké jsou možnosti využití školního atlasu světa pro výuku průřezových témat. Práci by šlo dále rozvinout do úrovně realizovaného kurikula, kde by bylo možné hodnotit výuku průřezových témat na vybraných gymnáziích nebo realizovat a následně zhodnotit vlastní výuku průřezových témat právě s využitím školního atlasu světa.

6. Použitá literatura

BUKOVINSKÝ, M. (2010): Terénní vyučování průřezových témat v geografii: environmentální výchova. Bakalářská práce. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 30 s. včetně příloh (vedoucí bakalářské práce: M. Marada).

ČERVENÝ, P. (2006): Průřezová témata z pohledu zeměpisu.

ČINČERA, J., KLÁPŠTĚ, P., MAIER, K. (2005): Hry a výchova k občanské společnosti. BEZK, Praha.

HAKL, R. (2009): Tematické mapy v geografickém vzdělávání (Doctoral dissertation, Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta).

HANUS, M., MARADA, M. (2014): Mapové dovednosti: vymezení a výzkum. Geografie, 119, č. 4, s. 406-422.

HAUBRICH, H. (1994): International Charter on Geographical Education. Hochschulverband für Geographie und ihre Didaktik, Nürnberg, 392 s.

HAVELKOVÁ, L. (2014): Rozvoj mapových dovedností v dějepisu, matematice a biologii.

HEFFRON, S. G., DOWNS, R. M. (2012): Geography for Life: National Geography Standards, Second Edition. NCGE, Washington, 117 s.

CHROMÝ, P. (2005): Multikulturní výchova: mezi snem a realitou. Geografické rozhledy, 14, 3, s. 58–61

JOSEF, V. (2014): Didaktika osobnostní a sociální výchovy. Grada Publishing, as.

KRTIČKA, L. (2007): Úvod do kartografie. Ostravská univerzita v Ostravě, Ostrava.

KLÍMOVÁ, E. (Ed). (2012): Školní atlas světa, Kartografie, Praha.

LACINÁ, J., & Kostkan, V. (2013): Environmentální vzdělávání veřejnosti. Envigogika, 8(3).

LIŠKOVÁ, S. (2015): Možnosti výuky práce s mapou na základních a středních školách.

MATĚJČEK, T. (2008): Náměty pro geografické a environmentální vzdělávání. Životní prostředí. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha, 48 s.

MATĚJČEK, T. (2009): Environmentální výchova v současné škole. Geografické rozhledy, 19, č. 1, s. 12–13.

MARÁDOVÁ, E. (2006): Multikulturní porozumění. Vzdělávací Institut ochrany dětí.

MRÁZKOVÁ, K. (2011): Kartografické dovednosti ve výuce zeměpisu: teoretický model a výsledky výzkumného šetření. In: Janík, T., Najvar, P., Kubiátko, M. a kol.: Kvalita kurikula a výuky: výzkumné přístupy a nástroje, MUNI PRESS, Brno, s. 193-205.

POSPÍŠIL, J., & Závodná, L. S. (2009): Mediální výchova. Computer Media.

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia, VÚP, Praha, 2007.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, VÚP, Praha, 2007.

ŘEZNÍČKOVÁ, D. (2003): Geografické dovednosti, jejich specifikace a kategorizace. Geografie, 108, č. 2., s. 146–163.

ŘEZNÍČKOVÁ, D. a kol. (2008): Náměty pro geografické a environmentální vzdělávání: Výuka v krajině. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Projekt JPD 3 – Přírodovědná gramotnost, Praha, 184 s. ISBN 978-80-86561-63-9

STARÁ, P. J. (2016): Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech. Národní institut pro další vzdělávání.

ŠIMKOVÁ, L. (2006): Mediální gramotnost-kompetence pro 21. století: mediální výchova v České republice (Doctoral dissertation, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta).

Terminologický slovník geodézie, kartografie a katastra (1998): Dostupný z <<http://www.skgeodesy.sk/sk/terminologicky-slovník>> [cit. 2019-06-13].

United Nations Educational, Scientific and Cultural organisation (2009): Dostupný z <<http://www.unesco.org>> [cit. 2019-06-13].

VÚP (2011): Dostupný z <http://www.nuv.cz/uploads/Publikace/vup/Pojeti_prurezovych_temat.pdf> [cit. 2019-07-13].